

Södertörns högskola | Institutionen för Kultur och lärande
Kandidatuppsats 15 hp | Litteraturvetenskap | Höstterminen 2013

Utvandrarna och friheten

– En narratologisk undersökning

Av: Elin Frykholm
Handledare: Yael Feiler

Abstract

The purpose of this essay is to do a narratological analysis of *Utvandrarna* by Vilhelm Moberg to see how the form affects the theme of freedom and liberation. I used narratology as the method of analysis and my questions for the text regards the significance of the narrator, the use of focalization, the powers, helpers and opponents, the locations and spaces, and how these aspects affect the theme. In my analysis of the novel I found that the narration took place in three levels. This gave the story different perspectives of the theme; an outer perspective, a semi-distant perspective and a more personal perspective. The focalization of the main characters creates sympathies, and the focalization of non-main characters gives the reader an outer perspective on the characters. This could both enhance the perception of oppression in Sweden and make clear that the characters move out of their comfort zone in order to travel to the new country. There are not many helpers in the novel, the main characters are often left to help themselves. The opponents found in the book were mostly characters in Sweden who kept the main characters from their freedom. Negative powers are the social structure and religious oppression, positive powers are determination that help the characters go through with their journey. The locations and the perception of space often enhances the feeling of being shut in which is contrasted to the longing for freedom. One of the main characters opposes the journey and does not see freedom at the other side of the Atlantic Ocean. This, together with the miserable conditions on the ship, problematizes the theme of liberation. The ocean can stand for opportunity and freedom, but once the main characters are on the ship the ocean becomes a threat and the ship holds them prisoners. Since it is not clear whether the main characters reach freedom in America or not, the focus in this novel is on the process of liberation. In my analysis I could see that the theme of freedom was visible in different ways in the different aspects of the narrative.

Keywords: Vilhelm Moberg, *Utvandrarna*, The Emigrants, narratology, narrative technique, freedom, liberation.

Innehållsförteckning

<i>Inledning</i>	1
Syfte och frågeställningar	1
Disposition	1
Presentation av författare och verk	2
Tidigare forskning	2
Teori	6
Metod	8
<i>Analys</i>	9
Berättaren	9
Instängdheten	12
Karl Oskar och den förbannade jorden	12
Robert och friheten	13
Danjel och tron	15
Ulrika och samhällets förtryck	16
Kristina och hemmets trygghet.....	17
Kontraster mellan gestalterna	18
Krafter, hjälpare och motståndare	18
Perspektiv utifrån.....	20
Havet som frihetssymbol	21
Resan över havet	21
Ombord på skeppet	22
Havet som hot.....	23
Tagna ur sitt rätta element.....	25
Från jord till jord	26
<i>Sammanfattning och slutdiskussion</i>	28
<i>Litteraturförteckning</i>	31

Inledning

När jag läste utvandrarböckerna av Vilhelm Moberg första gången var jag i tonåren. Jag sprang runt på antikvariat och skaffade alla böcker i helt olika upplagor. Jag minns inte exakt vad det var jag fastnade för, varför jag tyckte så mycket om dem, men jag tror att det var äventyrskänslan. Böckerna handlar om några människor som beger sig ut på sitt livs äventyr, utan att veta hur det ska gå eller om riskerna kommer att övervägas av vinsten. På något sätt handlade det ju också om riktiga människor; jag visste att Moberg använt sig av historiska källor.

När jag nu ska skriva min c-uppsats i litteraturvetenskap återvänder jag till dessa böcker, eller rättare sagt till den första av dem, *Utvandrarna*.¹ Denna gång har jag en mer vetenskaplig och mindre känslomässig inställning till romanen. Jag bestämde mig för att undersöka vad jag uppfattar som det grundläggande temat i böckerna: frihet. Det var ju trots allt det som drev huvudpersonerna ut på denna fantastiska resa. Jag ser handlingen i *Utvandrarna* som en befrielseprocess. Det är denna samt frihetstemat som kommer att vara mitt fokus.

Syfte och frågeställningar

Syfte med den här uppsatsen är att undersöka hur temat frihet presenteras i romanen *Utvandrarna* via en narratologisk analys. De frågor som jag utgår ifrån är: Vad har berättaren för betydelse för temat? På vilket sätt styr fokaliseringen läsarens sympatier, och hur påverkar det hur temat uppfattas? Vilka krafter, hjälpare och motståndare påverkar gestalterna? Vad har miljöerna för inverkan på temat?

Disposition

Efter inledningen med en presentation av syftet och frågeställningarna går jag vidare med att presentera information om författaren och verket. Därefter följer ett avsnitt med en genomgång av den tidigare forskningen kring Vilhelm Moberg och utvandrarserien, främst med fokus på vad tidigare forskare skrivit om frihetstemat och berättartekniken. En presentation av teorin följer sedan där jag tar upp vilka aspekter av narratologin jag kommer att fokusera på samt går igenom viktiga begrepp. Därefter ges en presentation av metod.

Analysen följer därefter, vilken jag har delat in i tre större delar: "Berättaren", "Instängdheten" och "Resan över havet". Den första delen handlar om berättaren i romanen

---

¹ Vilhelm Moberg, *Utvandrarna*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 1959 [1949]. Hädanefter anges sidnummer inom parentes på följande vis: (Utv, s. X).

medan de andra två delarna täcker romanens två delar. Analysen är främst tematiskt indelad medan slutdiskussionen, som följer därefter, är mer indelad utefter mina narratologiska utgångspunkter. Här knyter jag samman vad jag kommit fram till i analysdelen och drar mina slutsatser.

Presentation av författare och verk

Vilhelm Moberg föddes 1898 i Småland och dog 1973 i Stockholm. Han var författare, dramatiker och journalist. Utvandrarserien, som består av fyra böcker, hör till hans mest kända verk, och emigrationen finns med som tema även i tidigare romaner. Under arbetet med utvandrarböckerna reste Moberg till USA och samlade på sig ett stort källmaterial. Berättelsen är påhittad, men baserad på verklighetens svenska utvandrare.

Utvandrarna gavs ut 1949. De följande böckerna i tetralogin är: *Invandrarna* (1952), *Nybyggarna* (1956) och *Sista brevet till Sverige* (1959). I *Utvandrarna* får man följa ett antal personer som bestämmer sig för att utvandra från Småland till Amerika i mitten på 1800-talet. Första delen av boken, "Grindar på amerikavägen", handlar om deras liv i Sverige och vad som får dem att vilja utvandra, och andra delen, "Bönder på havet", handlar om själva resan till Amerika.

Bokens centrala gestalter är: Karl Oskar och Kristina som utvandrar med sina barn för att få tillgång till bättre åkermark och därmed bättre framtidsutsikter; Robert, Karl Oskars yngre bror, som tror att han ska få ett friare liv utan husbönder i Amerika; Danjel, som utvandrar tillsammans med sin familj då han inte får utöva sin tro i Sverige; Arvid, en dräng; Ulrika, som är prostituerad och hoppas på ett bättre liv; hennes dotter Elin; samt Jonas Petter, som vill fly undan från sitt olyckliga äktenskap.

Tidigare forskning

Det finns mycket forskning kring Vilhelm Moberg och utvandrarböckerna. Här har jag valt ut en del som jag på olika sätt fann relevant för min egen uppsats. Många tar upp temat frihet i romanerna, och även hur förtryck och instängdhet finns representerat. På vissa håll tar man även upp berättarteknik.

Gunnar Eidevall har skrivit *Vilhelm Mobergs emigrantepos* och *Berättaren Vilhelm Moberg* som handlar om utvandrarböckerna respektive Vilhelm Mobergs hela författarskap.² I *Berättaren Vilhelm Moberg* skriver Eidevall att Mobergs bondeskildringar är kopplade till de

---

² Gunnar Eidevall, *Vilhelm Mobergs emigrantepos*, P. A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm, 1974; Gunnar Eidevall, *Berättaren Vilhelm Moberg*, Bokförlaget Pan/Norstedts, Stockholm, 1976.

två centrala begreppen ägandets problem och frihetstemat. Karl Oskars mark drabbas av missväxt och torka, och det finns ingen möjlighet att bryta nya åkrar. Även Robert är drabbad, då gården är för liten för att han ska kunna ärva någon del av den. Danjel och Jonas Petter lämnar större gårdar efter sig, men de flyr "från förtryck och övervåld till frihet och oberoende".³

Eidevall skriver att utvandrarserien "är ett epos om frihetsbehov och individualism, om människans rätt till frihet och lycka, om nya människor i en ny värld".⁴ I *Vilhelm Mobergs emigrantepos* skriver han om Roberts frihetslängtan, som är en protest mot de lagar och husbönder som är påtvingade honom. Även Ulrika tar, enligt Eidevall, upp kampen för frihet och rätt mot överhetens förtryck. Hon är också den som först tar till orda i romanen mot prosten Brusander, representant för den kyrkliga makten och för ofriheten i konventikelplakatets Sverige. Eidevall tar också upp olikheterna mellan Karl Oskar och Kristina, där den förre ser framåt medan sen senare ser bakåt. Karl Oskar litar endast på sig själv och sin egen handlingskraft medan Kristina tror på att gud styr allt för människorna.⁵

Eidevall påtalar Mobergs användning av dialektala ord, inte bara i dialogerna. Han spekulerar i om detta beror på att Moberg identifierade sig så starkt med huvudpersonerna att han lät deras språk influera sitt eget. Effekten är medveten, skriver Eidevall, eftersom Moberg eftersträvade en språklig identifikation med huvudpersonerna och att hans avsikt var att skapa trovärdighet och enhetlighet i berättelsen.⁶

Ola Holmgrens bok *Emigrant i moderniteten – Vilhelm Mobergs mansfantasier* handlar om olika manliga identiteter i Vilhelm Mobergs romaner.⁷ Stort fokus ligger på gestalterna Robert och Karl Oskar. Enligt Holmberg präglar fantasier, drömmar och lögn Roberts liv, medan visshet, fakta och sanning präglar Karl Oskars. Robert försöker fly undan arbete, och hans begär, i form av läshunger, frihetslängtan och guldfeber, lämnar honom bara otillfredsställd. Roberts självmedvetande blir imaginärt och friheten blir illusorisk, skriver Holmberg.⁸

I *Vidare med Vilhelm Moberg* skriver Jenny Schärer om symboler i utvandrarböckerna. Hon skriver att "[b]etydelsebärande symboler används både för att betona romanens ledmotiv, det grundläggande strukturmönstret med uppbrott, resa och ny bosättning, och för att belysa

---

³ Eidevall (1976), s. 87, citat från s. 102.

⁴ Ibid., s. 103.

⁵ Eidevall (1974), s. 233f, 243, 247, 251ff, 258ff.

⁶ Ibid., s. 184f.

⁷ Ola Holmgren, *Emigrant i moderniteten – Vilhelm Mobergs mansfantasier*, Brutus Östlings Bokförlag Symposium, 2005.

⁸ Ibid., s. 285, 289, 300.

personernas inre utveckling och konkretisera abstrakta begrepp, drömmar och känslor." Hon nämner till exempel att grindar står för instängdhet och att skeppsmaster symboliserar frihet.⁹

Sophus Keith Winther har skrivit om Vilhelm Moberg och emigrantromanen som ny genre.¹⁰ Han menar att de problem som utvecklas i romanen är av universell natur.

En stelnad samhällsordning, en ökande befolkning och en begränsad tillgång på föda, en auktoritär religiös hierarki och det ständiga ödesdigra hotet från en nyckfull natur – detta är de makter, i vilkas skugga de potentiella emigranterna har att leva. Resultatet är fysisk undernäring, systematiskt förtryck från världslig och andlig överhet samt slutligen – den starkaste drivkraften av alla – längtan efter frihet från detta tyranni mot hjärta och själ.¹¹

Resan över havet innebär instängdhet och strapatser, men frihetsdrömmen finns hela tiden kvar, skriver Winther.¹²

Jens Liljestrand skriver i *Mobergland – Personligt och politiskt i Vilhelm Mobergs utvandrarserie* om hur tiden då verket skrevs påverkade dess innehåll.¹³ Om Sverige kontra Amerika skriver han att "[r]esan från öst till väst är en resa mellan de dikotomier som kallakrigskulturens föreställningsvärld etablerade: från förtryck till frihet, från förnedring till självförverkligande och från armod till rikedom."¹⁴ Genom att använda sig av klaustrofobiska och mörka miljöskildringar skapar Moberg förmimmelsen av en ofri och fjättrande värld, skriver Liljestrand.¹⁵

Philip Holmes har skrivit om utvandrarromanerna i *Vilhelm Moberg – En introduktion till hans författarskap*.¹⁶ Holmes talar om de olika push- och pullfaktorerna som presenteras i *Utvandrarnas* första del, som hårda fysiska omständigheter och religiös intolerans. De olika romanfigurerna representerar olika aspekter av utvandringen, samtidigt som de utvecklas som

---

⁹ Jenny Schärer, "Rötter kapas, kistor packas, grindar öppnas: om symboler i Vilhelm Mobergs utvandrarepos" i *Vidare med Vilhelm Moberg*, Ingrid Nettervik & Anna Williams (red.), Carlsson Bokförlag, Stockholm, 2009, s. 96–103, citat från s. 96.

¹⁰ Sophus Keith Winther, "Moberg och emigrantromanen som en ny genre" i *Perspektiv på Utvandrarromanen – Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, Erland Lagerroth & Ulla-Britta Lagerroth (red.), Rabén & Sjögren, Stockholm, 1971.

¹¹ *Ibid.*, s. 214.

¹² *Ibid.*, s. 216.

¹³ Jens Liljestrand, *Mobergland – Personligt och politiskt i Vilhelm Mobergs utvandrarserie*, Ordfront Förlag, Stockholm, 2009.

¹⁴ *Ibid.*, s. 125.

¹⁵ *Ibid.*, s. 127.

¹⁶ Philip Holmes, *Vilhelm Moberg – En introduktion till hans författarskap*, Carlsson Bokförlag, Stockholm, 2001.

intressanta individer. Holmes menar att romanen på så sätt innehåller både ett representativt och ett individuellt element.¹⁷

Holmes tar upp flera symboler i romanerna, som grindarna (instängdhet), Kristinas brudtäckte (bandet mellan Kristina och Karl Oskar) och amerikakistan (den fysiska flytten och det kollektiva beslutet).¹⁸ Han talar också om Mobergs berättarteknik:

En av de tekniker Moberg tillämpar för att levandegöra en scen är att använda en observatör vars förflyttningar ger liv åt skildringen och vars reaktioner gör läsaren mer engagerad. [...] Ibland sker också ett synvinkelskifte från huvudpersonerna till ett mer objektivt öga för att därigenom understryka att de inte är hjältar utan helt vanliga människor.¹⁹

Språket speglar huvudpersonernas egna begränsade erfarenheter, skriver Holmes. Liksom Eidevall tar han upp bruket av dialektala ord. Eftersom många av dessa ord förekommer i den berättande texten är detta en indikation på hur nära författaren står den värld han skildrar, skriver Holmes. "De dialektala uttrycken har funktionen att knyta figurerna till ett specifikt område och på så sätt underbygga realismen, men de fungerar också som klassmarkörer genom att bönderna talar bred dialekt medan deras herrar, världsliga och andliga, uttrycker sig på rikssvenska."²⁰

Många av dessa forskare har intresserat sig mycket för Moberg som person, hur hans liv avspeglas i romanerna, hur de tidigare manuskripten såg ut samt hur Moberg använde sig av historiska källor. Många lägger också stort fokus på böckerna i sig, och samtliga forskare tar med alla fyra romanerna i beräkningen. Genom att koncentrera mig på den första boken tänker jag att jag kan göra en närmare närläsning och ta upp fler specifika exempel på berättartekniken. Mig veterligen har ingen forskare gjort en uttalat narratologisk undersökning av *Utvandrarna*, även om vissa ändå tar upp berättarteknik och symbolism. Jag hoppas kunna bidra med en djupare förståelse för hur bokens form och uppbyggnad används för att framhäva frihetstemat och befrielseprocessen i romanen.

---

¹⁷ Holmes (2001), s. 150f.

¹⁸ Ibid., s. 158f.

¹⁹ Ibid., s. 163.

²⁰ Ibid., s. 164f, citat från s. 165.

Teori

I min analys kommer jag att utgå ifrån narratologin såsom denna presenteras av Mieke Bal i *Narratology – Introduction to the Theory of Narrative*.²¹ Här redogör jag för vilka delar av narratologin som jag kommer att använda mig av och jag presenterar även viktiga begrepp.

Enligt narratologin delas en berättande text in i tre delar: *narrativ text*, *story* och *fabula*. En narrativ text är en text genom vilken en agent eller ett subjekt förmedlar en berättelse. Storyn är textens innehåll, som producerar en manifestation och ett "färgande" av fabulan. Fabulan, till sist, är en serie logiskt och kronologiskt relaterade händelser som är orsakade eller upplevda av aktörer.²²

Till den narrativa texten hör analys av berättaren, vilken Bal menar är det mest centrala konceptet i texten. Bal poängterar att berättaren inte är densamma som författaren, och att denne inte är en person. Definitionen av berättaren är: den agent som yttrar de tecken som utgör texten. Man skiljer mellan den *externa berättaren* som aldrig refererar till sig själv i texten, och den *karaktärsbundna berättaren* som är en av aktörerna i fabulan och refererar till sig själv som "jag".²³

Språket som berättaren använder sig av kan antingen vara personligt eller opersonligt, eller en blandning. Det personliga språket innehåller de personliga pronomen jag och du, och det kan vara första- eller andraperson. I det opersonliga språket används de personliga pronomen han och hon, och det berättas i tredjeperson.²⁴ Jag kommer att göra en analys av hur berättaren påverkar representationen av temat, och även till viss del ta upp språkanvändningen.

De tre narrativa lagren har varsin funktionell agent. I texten är det berättaren, i storyn är det fokalisatorn och i fabulan är det aktören. Bal definierar fokalisering som relationen mellan "visionen", agenten som ser och det som blir betraktat. Fokalisatorn är den punkt från vilken elementen blir sedda. Om fokalisatorn sammanfaller med en gestalt får denna gestalt ett övertag. Läsaren ser då med gestaltens ögon och blir benägen att acceptera dennes vision.²⁵

Fokalisatorn kan vara karaktärsbunden, och om gestalten deltar som en aktör i fabulan kan man tala om en *intern fokalisator*. Motsatsen är en *extern fokalisator*, som alltså varken är karaktärsbunden eller deltar i fabulan. Det som fokaliseras kan vara en gestalt, ett objekt, landskap eller händelser. Eftersom allt presenteras via en fokalisator har det som betraktas

---

²¹ Mieke Bal, *Narratology – Introduction to the Theory of Narrative*, University of Toronto Press, Toronto, 3:e uppl., 2009.

²² Ibid., s. 5.

²³ Ibid., s. 15, 18, 21.

²⁴ Ibid., s. 52.

²⁵ Ibid., s. 18, 149.

redan genomgått en (mer eller mindre genomgående) tolkning. På detta sätt har fokaliseringen en manipulativ effekt. Fokalisatorn kan veta mer eller mindre, lika mycket eller lika litet, som läsaren. Detta skapar olika typer av spänning.²⁶ I analysen kommer jag att undersöka hur fokaliseringen används för att skapa sympatier hos läsaren och hur detta påverkar temat.

Fabulans material kan delas upp i två delar: statiska element (som kan vara aktörer, platser och ting) och processer. Processer är händelser som kan innebära utveckling, succession eller alternering mellan element. Både element och processer behövs för att konstituera en fabula. Man kan dela in fabulan i tre faser: möjligheten, händelsen och resultatet av processen. Ingen av dessa faser är dock outhärliga då en möjlighet inte nödvändigtvis behöver realiseras och ett resultat inte behöver vara positivt. En vanlig uppdelning mellan processer är den mellan förbättring och försämring.²⁷ Eftersom *Utvandrarna* skildrar endast början av en befrielseprocess, men inte resultatet, är det inte säkert att man kan utvärdera om processerna som startas leder till försämring eller förbättring. Jag ska dock undersöka hur händelseförloppet ser ut just i den här romanen och se om det går att dra några slutsatser om vart befrielseprocessen leder.

En aktör definieras som en agent som utför handlingar. Denne behöver inte nödvändigtvis vara en människa.²⁸ Berättelsens aktörer har dock alltid en intention och strävar efter något mål. Den viktigaste relationen, menar Bal, är den mellan aktören som strävar efter ett mål och målet självt. Aktörens intention är inte tillräcklig för att uppnå målet, det finns alltid "krafter" som påverkar, antingen positivt eller negativt. En kraft är oftast inte en person, utan kan vara samhället, ödet eller tiden. Någoting annat som påverkar aktören är hjälpare och motståndare. Skillnaden mellan kraft och hjälpare är att kraften oftast är en enda, den är abstrakt, har makt över hela händelseförloppet, men håller sig i bakgrunden. Hjälparen kan bara ge tillfällig hjälp, den är ofta konkret och synlig, och det kan finnas många av dem i samma fabula. Motståndaren är helt enkelt en motsats till hjälparen.²⁹

Bal poängterar att litteratur alltid är skapad av människor och att den också oftast handlar om människor. Relationen mellan människor, och mellan människor och världen har därför ofta stor betydelse i fabulan. Det finns psykologiska och ideologiska relationer, och dessa kan vara uppbyggda kring motsatser.³⁰

---

²⁶ Bal (2009), s. 151ff, 157, 164f.

²⁷ Ibid., s. 189, 196, 198.

²⁸ Bal har även ett stycke om *character* som definieras som "the anthropomorphic figures provided with specifying features the narrator tells us about" (Bal (2009), s. 112). Jag har dock valt att hålla mig till termen "gestalt" och låter denna beteckna personerna i romanen, både som *characters* och som aktörer.

²⁹ Bal (2009), s. 6, 202ff, 206f.

³⁰ Ibid., s. 212f.

I min analys ska jag undersöka vad de olika huvudpersonerna strävar efter, vilka krafter och hjälpare/motståndare som påverkar dem samt vad de har för inbördes relationer. Till sist ska jag analysera miljöernas betydelse för temat befrielse. Alla händelser måste ske någonstans och miljön kan vara mer eller mindre betydande för händelserna. Bal skriver till exempel att kontrasten mellan ute och inne ofta kan vara relevant. Inne står ofta för trygghet och ute för fara, men det kan lika gärna stå för instängdhet respektive frihet.³¹

Gränsen mellan två platser kan ha stor betydelse för fabulan. Gränsen blir en plats att korsa, men kan också bli en plats att fastna på. Händelser som sker i ett fordon får också en speciell betydelse. Bal skriver att dessa händelser tillfälligt upplöser den trygga förutsägbarheten och den sociala ordningen.³² Då huvudpersonerna i *Utvandrarna* ger sig ut på en resa för att ta sig från en plats till en annan finner jag detta intressant som utgångspunkt för analysen. Jag kommer även att undersöka kontrasten inne–ute.

Metod

Genom närläsning applicerar jag narratologin på *Utvandrarna* och plockar ut citat för att lyfta fram olika exempel. Narratologin innehåller många olika aspekter på en berättelses form och innehåll. Jag har valt ut ovanstående bitar som jag tror är relevanta för min uppsats. Många aspekter flyter in i varandra och jag kommer inte att hålla någon strikt uppdelning mellan de som tillhör texten, storyn respektive fabulan. Jag har också valt att, till stor del, utgå kronologiskt från romanen och hålla mig fritt till de olika narratologiska aspekterna. I slutdiskussionen kommer jag sedan att gå igenom de narratologiska punkterna en efter en och dra mina slutsatser därefter.

---

³¹ Bal (2009), s. 219f.

³² Ibid., s. 221f.

Analys

Analysen är uppdelad i tre delar. Den första delen handlar om berättaren i romanen. Del två fokuserar på hur livet i Sverige beskrivs, medan del tre handlar om resan över Oceanen. De två senare delarna utgår främst ifrån miljöerna, för att därifrån gå in på fokalisering och gestalternas utveckling.

Berättaren

"Detta är en berättelse om några människor, som från sina hem i Ljuder i Småland utvandrade till Nordamerika" (Utv, s. 5) lyder den välkända första meningen. I en enda mening presenteras hela berättelsen. Denna företeelse har att göra med *förväntan*, och detta ger känslan av predestination och fatalism. Läsaren behöver inte undra vad som ska hända, det är redan givet. Däremot väcks frågor som *hur* och *varför*.³³

Texten fortsätter: "De var de första som utflyttade från sin ort. De kom från de små stugornas och de stora barnkullarnas land. De var jordens folk och de kom från en släkt, som sedan årtusenden hade brukat det jord de lämnade" (Utv, s. 5). Berättaren vet redan från början vad som ska hända. Att huvudpersonerna omnämns som "några människor" skapar känslan av distans. De följande meningarna tyder på ett överskådande perspektiv, både geografiskt och tidsmässigt. Människorna och utvandrarerna nämns som om det gällde *alla* människor och *alla* utvandrare. Jag vill kalla denna berättare för den *episke berättaren*.³⁴ Denne ger ett övergripande och distanserat perspektiv.

Underrubriker delar senare upp texten, och med ett mycket sakligt språk berättas det om socknen, vad folket levde av, vilka som styrde och så vidare. Texten består till stor del av uppräknings. Denne berättare vill jag också kategorisera som den episke. Språket är mycket sakligt och meningar som "Det var som i alla andra socknar på den tiden" (Utv, s. 12) bibehåller känslan av distans till det berättade.

Den episke berättaren dyker upp i några kortare stycken i resten av romanen, till exempel: "De första skeppen har seglat över Oceanen och fört utvandrare ur landet" (Utv, s. 136). Återigen är det det ospecificerade "jordens folk" som omnämns och inte gestalterna i boken. Romanens andra del inleds med rubriker som innehåller information om skeppet som utvandrarerna reste med och passagerarna. Den inleds med det sakliga distanserade språket, men övergår snart till ett närmare berättarperspektiv.

---

³³ Bal (2009), s. 93f.

³⁴ Namnen på de olika berättarna är mitt eget påfund, för att kunna sära de olika berättarnivåerna åt och hänvisa till dem på ett tydligt sätt.

Denna andra nivå av berättandet i *Utvandrarna* håller sig på viss distans, men omtalar ändå de faktiska händelserna i fabulan. Denne berättare vill jag kalla för den *halvdistanserade berättaren*. Denne berättare står för många beskrivningar och håller sig delvis personlig. Ett exempel: "Även andra året fick de god gröda i Korpamoen, men den blev illa bärgad. [...] Tredje året blev bekymmersamt. När ängshöet var slaget i juli, kom det ett så stort regn, att höet låg och flöt i bredorna." (Utv, s. 32) Värderande ord som "god", "illa" och "bekymmersamt" gör språket personligt, samtidigt som det är tydligt att det ogynnsamma vädret drabbade hela socknen. Ett annat exempel:

Nils och Märta hade gått ut på farstubron.

– Kör sakta genom grinn! sade Nils till skjutsdrängen.

Det var de sista ord, som hans söner hörde honom säga, när de drog bort. Och maningen var inte onödig: Grindhålet var smalt för den breda vagnen, styrstången körde mot ena stolpen, och det var nätt och knappt att parhästarna kom igenom med lasset. (Utv, s. 249)

Förutom Nils replik³⁵ är det den halvdistanserade berättaren som talar. Även här beskrivs en av de yttre omständigheter som påverkar gestalterna: det smala grindhålet.³⁶

På ett ställe i boken redogörs prostens förhör med Danjel i form av ett protokoll. Språket är också anpassat efter formen, och jag vill påstå att även denna del hör till den halvdistanserade berättaren. Protokolldelen tillsammans med de uppräknade delarna som finns i romanen ger en känsla av autenticitet. När berättaren förmedlar någonting med ett opersonligt språk är det inte färgat av någon tydlig fokalisering och man kan lättare ta till sig det som fakta.³⁷ Man kan dock hävda att protokollet avspeglar det samhälle, de lagar och regler som utgör den juridiska miljö som gestalterna befinner sig i.³⁸

Det finns även en berättare som håller sig mycket nära gestalterna, den *intime berättaren*. Denne dyker ofta upp då händelser behandlas i detalj och gärna i samband med dialoger. Både Eidevall och Holmes påtalar Mobergs användning av dialektala ord, inte bara i dialogerna. De dialektala orden dyker upp då berättaren håller sig nära gestalterna, och detta är oftast när fokaliseringen är karaktärsbunden. Språket speglar då gestaltens eget språk.

---

³⁵ Dialoger tillhör kategorin "inbäddade texter", se Bal (2009), s. 57–71, en av de aspekter jag varit tvungen att prioritera bort.

³⁶ Jenny Schärer har påpekat att grindhålet, tillsammans med de stängda grindarna, symboliserar det instängda Sverige, se Schärer (2009), s. 97.

³⁷ Holmgren menar att berättaren "presenterar något av en argumentationsanalys" och att det skapar illusionen av dokumentär verklighet, se Holmgren (2005), s. 293.

³⁸ Även nämmandet av faktiska händelser och företeelser i romanen (t.ex. åkianismen (se not 41)) ökar verklighetskänslan. Användandet av verkliga fakta har t.ex. Eidevall skrivit om, se Eidevall (1974) s. 69ff.

I större delen av romanen är det en extern berättare. Perspektivet är tredjeperson och de personliga pronomen han och hon används. Dock glider språket över till att bli personligt här och där, hos den halvdistanserade och den intime berättaren, dels vad gäller vissa ordval, dels för att frågor skrivs ut i texten där det inte är någon dialog.³⁹ När berättaren är intim innebär det ofta att fokaliseringen ligger hos en av gestalterna.

Dock finns det ett par ställen i boken då berättaren tillfälligt övergår till att bli karaktärsbunden, där berättaren "lånar ut" ordet till en av gestalterna. Detta sker till exempel när gestalterna befinner sig i riktigt svåra stunder. Kapitlet "Ett skepp lastat med drömmar" är skrivet helt i jagform. Här presenteras gestalternas tankar, en efter en. Intressant här är att språket inte är detsamma som i dialogerna. Berättaren förmedlar, snarare än återger, gestalternas tankar.

Holmgren menar att utvandrarromanerna innehåller två berättarpositioner. Den ena är en historisk berättare och den andra återberättar romanfigurernas egna tankar och känslor.⁴⁰ Jag vill dock stå fast vid min uppdelning av berättaren i tre delar, då jag tycker mig kunna urskilja den halvdistanserade berättaren mellan de två berättarpositionerna som Holmgren pekar ut.

Det finns ingen tydlig gräns mellan de olika berättarna och det är inte alltid helt lätt att skilja dem åt. Dock är det inte meningsfullt att peka ut exakt var en berättare slutar och en annan tar vid, det viktiga är att se att det finns olika nivåer i berättandet och vad dessa får för effekter. Den episke berättaren får oss att förstå att fabulan i denna roman är en del av ett större händelseförlopp. Redan under de första sidorna förklaras handlingen och motivet till varför människorna utvandrade: frihet. Även om den episke berättaren endast har ordet i en bråkdel av romanen skapar denne ett slags ram inom vilken fabulan tar plats. Den halvdistanserade berättaren behandlar fabulan med viss distans, förklarar och beskriver. Den intime berättaren för läsaren nära gestalterna. På så sätt skapas en kontrast mellan det stora och det lilla. Den intime berättaren talar specifikt om huvudpersonerna i boken och deras personliga upplevelser, den halvdistanserade berättaren talar om en speciell bygd, vissa utvalda människor och vad som påverkar dem, medan den episke berättaren talar om en större befrielseprocess. Detta kan kopplas till Holmes påstående att romanen innehåller både en representativ och en individuell nivå. Detta märks alltså även på berättarplanet.

---

³⁹ Se t.ex. Moberg (1949), s. 87, 476f.

⁴⁰ Holmgren (2005), s. 281.

Berättaren tycks vara subjektiv och ironisk på sina ställen. Detta kan vara en indikation på hur berättaren vill att läsaren ska rikta sina sympatier. Ett exempel är i inledningen då det berättas att Åke Svensson⁴¹ och några till dömts till vård på dårhus:

Åke Svensson [och tre] andra av de inspärrade avgick med döden på hospitalet, sedan de under två års tid undergått det skötsel och vård, som deras tillstånd fordrade. Åke var vid sin död endast 35 år gammal. (Utv, s. 15)

Berättaren ironiserar över den "skötsel och vård" som de inspärrade fick, som uppenbarligen ledde till deras död. Ordet *endast* i sista meningen är också ett värderande ord som tyder på att berättaren fördömer händelsen. Överheten ironiseras på ett par ställen i romanen, till exempel då prosten Brusanders tankar om utvandringen förmedlas: "Om tjugo år skulle ingen mer i detta land vara hågad att utvandra till Nordamerika" (Utv, s. 232). Här vet läsaren mer än gestalten, vilket kan skapa spänning, men i det här fallet kanske snarare skapar humor. Berättaren är även ironisk över Arvids och Roberts okunskap om seglen på skeppen och över "Amerikanarn" som bland annat påstår att han är vän med Amerikas president. Här är syftet troligen att påtala hur lite utvandrarerna vet om omvärlden och hur lättlurad Robert är. Detta förstärker känslan av deras utsatthet på havet, vilket jag skriver mer om nedan (se avsnittet "Resan över havet").

Instängdheten

Som redan nämnts presenteras temat redan i romanens inledning. Där står att läsa att utvandrarerna "kom från de små stugornas och de stora barnkullarnas land" (Utv, s. 5). "[Amerika] öppnade sig för dem som åstundade en frihet som de saknade i hemorten." (Utv, s. 6). Små stugor och stora barnkullar tyder på trängsel och instängdhet. Utvandrarerna presenteras som människor som ville undslippa något i sitt hemland för att få det bättre någon annanstans.

Eidevall menar att utvandrarromanerna har fyra huvudpersoner: Karl Oskar, Kristina, Robert och Ulrika.⁴² Jag vill dock hävda att även Danjel är en huvudperson just i *Utvandrarerna*. De övriga gestalterna kommer jag endast ta upp mycket kortfattat.

Karl Oskar och den förbannade jorden

Karl Oskar sitter fast på sin lilla steniga gård:

---

⁴¹ Åke Svensson grundade åkianismen, en separatistisk sekt som existerade en kort period 1784–85.

⁴² Eidevall (1974), s. 219.

Han tog en järnstång och stötte ned den här och var, och överallt hördes samma klang: sten. Han gick genom hage och äng, i skog och mo, och det klingade mot järnstaken: sten, sten, sten. Det var en enformig sång, en sorgesam sång, för den som ville bryta mer åker: sten! (Utv, s. 31)

Marken innebär en stor begränsning då den ska föda många människor, men inte kan göras större. "Människorna förökades, men inte jorden" heter det på ett ställe (Utv, s. 97). Här är miljön beskriven med Karl Oskar som fokalisator. Inom narratologin talar man om *space* (rummet) som upplevs främst genom sinnena syn, hörsel och känsel.⁴³ Järnstången som stöter i stenen får med alla sinnena: Karl Oskar *ser* att stången inte tränger ner särskilt långt i marken, han *hör* att den slår i stenen och han *känner* när stenen tar emot. Detta är också en sorts instängdhet, ett hinder i marken som inte kan övervinnas.

I *Utvandrarna* ligger fokaliseringen oftast hos huvudpersonerna. Genom fokaliseringen får läsaren inblick i Karl Oskars attityd till livet:

Det var knappast ett hemman, som Karl Oskar hade tillträtt – det var skulder som skulle betalas och förräntas. Men skulder kunde utplånas med arbete, och därför kände han ingen ängslan. (Utv, s. 28)

Karl Oskar ser inga problem med skulder. Bara han kan arbeta ska allt gå bra. Men när skörden ena året går förlorad på grund av regn och nästa år drabbas av torka börjar han misströsta. "Han hade förlorat förtroendet för sin jord. Vem visste om den skulle ge honom ett enda korn tillbaka?" (Utv, s. 95). När han i en tidning får se en bild på en veteåker i Nordamerika, vidsträckt och utan stenar, väcks tanken att hans arbete faktiskt kan ge utdelning någon annanstans. Genom fokaliseringen får läsaren förståelse för Karl Oskars problem, och motivet till att flytta till Amerika blir tydligt. Det blir också tydligt vad som är Karl Oskars strävan i romanen: att genom arbete skaffa sig tillgång till ett bra liv för sig själv och sin familj. I Sverige blir han hindrad till detta, på grund av miljön och vädret, men i Amerika ser han en chans till förbättring.

Robert och friheten

Robert har tjänst som dräng hos bonden Aron. Han delar rum med drängen Arvid, och deras drängkammare beskrivs på följande sätt:

---

⁴³ Bal (2009), s. 136.

Arons drängar bodde vägg i vägg med hästarnas spiltor, där de hade ett slagbord, var sin sittpall, var sin säng, var sin halmkärve i sängen, och var sitt hästtäckte att hölja över sig. I väggar och sängar bodde vägglössen i stor mängd och förökade sig i ostörd ro och uppfyllde alla hål och springor. (Utv, s. 60)

Där finns även ett fönster: "De små glasrutorna var fläckiga och otvättade, i hörnen satt det spindelväv och fullt av döda flugor, den vita färgen på bågarna hade flagnat av" (Utv, s. 67). Med ett enda fönster, som dessutom är smutsigt, är kammaren troligtvis mycket mörk. Drängarna bor vägg i vägg med hästarna, och därmed vägg i vägg med sitt arbete. Ingenstans kan de fly ifrån lössen. När de inte arbetar är de förvisade till denna kammare. Genom fönstret kan de dock se ut och "när ögonen inte nådde längre, fortsatte deras tankar ensamma; tankarna svävade vidare över vägar, som de aldrig hade vandrat, bort till havet, som de aldrig hade sett" (Utv, s. 68). "Dessa människor levde i ett fängelse" skriver Winther om Arvid och Roberts drängkammare, medan Holmgren påpekar att "[d]rängkammaren blir en drömfabrik."⁴⁴ Kammaren står för instängdhet och arbete, medan fönstret blir en symbol för drömmar och frihet. Genom fokaliseringen får läsaren ta del av Roberts syn på livet:

[Robert] blev dyster till mods: Ännu hade han inte strävat igenom halva tjänsteåret, hans tjänsteår hos Aron var utan slut. Han såg alla sina kommande levnadsår som tjänsteår hos bönder, och de var alla utan slut. Allting i världen syntes honom eländigt och utan slut. Och han undrade om det var lönt att fortsätta leva, om han skulle fortsätta att gå som dräng. (Utv, s. 118)

Ett helt liv som dräng ser Robert som så olidligt att han undrar om det ens är värt att leva. Han vill överhuvudtaget inte ha några husbönder över sig, han vill inte att någon annan ska bestämma över honom och längtar uttryckligen efter frihet. Via en tillbakablick får läsaren veta att frihetslängtan är något som funnits med Robert länge:

När föräldrarna blev undantagsfolk på gården, fick Robert sysslan som vallpojke om somrarna åt bönderna i Åkerby rote. [...] Han trivdes i markerna, där han gick ensam med kreaturen. Under långa sommandagar, då kor och får betade sedigt och stilla, låg han på rygg i gräsgläntorna och såg uppåt skyar och väder. Han lärde sig vissla, han låg och sjöng och trallade, utan att han tänkte på det. Sedan, när hans vallsomrar var förbi, visste han varför han hade gjort allt detta. Han hade känt sig fri. (Utv, s. 41–42)

---

⁴⁴ Winther (1971), s. 214; Holmgren (2005), s. 299.

Efter att ha läst i en bok om Amerika får Robert för sig att det är där han kommer att finna sin frihet. När han senare blir agad svårt av sin husbonde rymmer han därifrån hem till Karl Oskar och Kristina. Då har han också bestämt sig för att resa, även om han ännu inte vet hur det ska gå till.

Danjel och tron

Danjel lever ett till synes vanligt liv fram till den natt då han får en uppenbarelse och tror att han är utvald av gud och pånyttfödd. Händelsen beskrivs inte som en dröm eller inbillning utan som om det hände på riktigt. Fokaliseringen ligger alltså hos Danjel.

Danjel slutar att låsa dörrar, men när han ska hålla nattvard låser han ytterdörren. När prosten, kyrkvärden, länsmannen och ytterligare tre män kräver att få bli insläppta öppnar Danjel åt dem så att de ska slippa slå in dörren. Rummet där Danjel håller nattvard beskrivs som stort, men taket är lågt och länsmannen slår huvudet i en takbjälke. Dessutom är de nu 16 personer i rummet. Danjels sällskap blir inträngda och deras privata rum blir kränkt. Senare sitter Danjel dessutom i fängelse för sin tro. Överheten i socknen försöker inskränka Danjels rörelseförmåga och stänga in honom för att kunna kontrollera honom. Danjels levnadsutrymme krymps och han blir låst av ett samhälle som inte tillåter oliktankande.

Det framkommer att Danjel slutar göra brännvin, att han anser att ägodelar ska delas med alla, och han låter några fattiga och utstötta personer bo i sitt hus. Dessa handlingar torde väcka sympatier hos läsaren. I samband med Danjel är ibland prosten Brusander fokalisator. Här är ett par exempel:

Ur [Danjels] egen mun hade nu prosten Brusander utforskat sanningen:

Danjel Andreasson, en enfaldig man ur den råa allmogens led, var uppblåst av egenrättfärdighet och högmod och i sitt hjärta arg och illvillig mot kyrkan och prästerskapet. [...] Men hans irrläror medförde stor fara, därför att den riktade sig emot föreningsbandet mellan överhet och undersåtar: Han uppeggade till olydnad mot den heliga kyrkolagen. (Utv, s. 115)

Det blev alltmer uppenbart, att den ökade läskunnigheten till största delen var fördärlig för gemene man, som icke rätt kunde bruka den. Allteftersom läskonsten utbredde sig, utbredde sig också villfarelser, ohörsamhet och uppstudsighet. (Utv, s. 166)

I båda dessa fall är prosten Brusander fokalisator. Men läsaren uppmanas knappast att fatta tycke för honom: han menar att Danjel är högmodig fastän denne vill hjälpa fattiga, han vill behålla uppdelningen mellan "överhet och undersåtar" och han menar att läskunnigheten

medfört olycka. Prosten Brusander får representera kyrkan och överheten, som Eidevall skrev, och ger en förklaring till varför Danjel blir motarbetad och varför han till slut inte kan stanna i Sverige. Detta är roten till den ofrihet och det förtryck som påverkar Danjel.

Ulrika och samhällets förtryck

Inte mycket har berättats om Ulrika innan hon deltar i Danjels nattvard, men hennes historia återberättas vid ett senare tillfälle. Som fyraåring säljs hon på auktion till lägstbjudande, när hon är fjorton börjar hennes fosterfar att våldta henne, senare rymmer hon därifrån och blir prostituerad. Danjel bjuder in Ulrika till sin gemenskap och säger att hon är frälst så länge hon inte "horar" längre. Även Ulrika sitter i fängelse på grund av sin nya tro. I en tillbakablick på skeppet får man veta att en präst kom till Ulrika i fängelset för att prata med henne, men att hon spottade på hans kappa. Då hon sista dagen blev erbjuden välling (vatten och bröd hade hon fått annars) kissar hon i skålen så att fångnekten får ta med sig den tillbaka.

Några andra i Danjels sällskap avsade sig irrläran och slapp fängelse, men inte Ulrika. Min tanke är att Danjel och hans lära är Ulrikas enda chans att förändra sitt liv. Hon är för alltid stämplad som "sockenhoran" och "ogifta Ulrika", och hon har inte stora möjligheter att skaffa något annat yrke då alla i socknen ser ner på henne och inte vill ha något med henne att göra. Men Danjel säger att hon är frälst, att Jesus bor i hennes kropp och att hon är fri från alla synder. (Kyrkan, däremot, har nekat henne rätten till nattvard.) Om Ulrika ansluter sig till Danjels lära är hon plötsligt bättre än alla andra i socknen. Hon är bättre än prosten som fördömer henne, bättre än domaren som dömer henne till fängelse, bättre än fångnekten som kommer med välling. För Ulrika blir tron en del av hennes identitet, som hon måste hålla fast vid för att kunna hävda sitt människovärde.

Den fysiska miljön kring Ulrika beskrivs annars inte särskilt ingående. Hon flyttar in hos Danjel och sitter i fängelse en månad, i övrigt är det inte tydligt om den fysiska miljön påverkar henne. Däremot är Ulrika fast i sin egen kropp som, på grund av att hon varit prostituerad, är förevigt fördömd utav samhället. Hon vill leva ett liv där hon blir respekterad och inte dömd för sitt tidigare leverne. Hon ser Amerika som en plats där ingen känner henne och ingen därför kommer att döma henne på förhand. I Amerika kan hon bli fri från sitt förflutna.

Vad gäller Ulrika är det återigen prosten Brusander som får stå för fokaliseringen. Under Danjels nattvard blir Ulrika kallad för "hora" av kyrkvärden, varpå hon genmäler att han i sådana fall är en horbock eftersom han själv nyttjat hennes tjänster. Prosten tror att det nog är sant som Ulrika säger: "Han visste ju redan, att hon hade förlett många oförvitliga, redliga

män och med sin kropp lockat dem in i sitt syndanäste" (Utv, s. 180). Han lägger all skuld på Ulrika och kategoriserar kyrkvärden som en "oförvitlig, redlig" man. Återigen får prosten Brusander representera förtrycket.

Kristina och hemmets trygghet

Att Amerika står för frihet på ett eller annat sätt blir mycket tydligt när man tittar på ovanstående gestalter. Men det finns ytterligare en huvudperson. Kristina vill leva ett bra liv tillsammans med sin man och sina barn. För henne är familjen mycket viktig och hon accepterar att livet ibland är svårt. "[H]on visste att Gud styrde med människorna som han ville, efter sitt outgrundliga och allvisa råd: När de nu hade börjat få motgång i Korpamoen, så skedde det dem endaste efter Guds vilja" (Utv, s. 34). Hon har också en stark tro på att framtiden kommer att bli bättre, mycket tack vare sin starka tro på gud.

Kristina ser alltså inte ett bättre eller friare liv i Amerika. Hon motsätter sig utvandringen redan från början, dels på grund av den farliga resan (främst med tanke på deras små barn), dels på grund av att de vet så lite om Amerika. Resan är också med största säkerhet oåterkallelig och de kommer aldrig kunna träffa föräldrar eller vänner mer. Det är först när den äldsta dottern dör som Kristina ger med sig, men ångern finns hos henne genom hela resan.

Det finns vissa indikationer på att "inomhus" för gestalterna innebär trängsel och låga tak. Husen kan också bli till symboler för instängdhet; Jonas Petter är till exempel fast i sitt olyckliga äktenskap, vilket är förbundet med gården han bor på. Danjel måste hålla sig på sin gård då han blivit utstött av både kyrka och gemenskap. Även socknen i stort kan stå för instängdheten. I socknen finns prosten, länsmannen och den övriga överheten som bestämmer över människornas liv. Gårdarna är små och livet är till synes utan några större förbättringsmöjligheter. Kontrasten mellan inne och ute är därför inte överdrivet stark, däremot blir vägen bort och havet en symbol för möjlighet och frihet.

För Kristina tycks dock hemmet stå för en trygghet. Där finns familjen och det vardagliga livet som är tryggt eftersom det inte innebär några överraskningar. När Kristina är fokalisator får läsaren en annan bild av utvandringen. Medan de övriga gestalterna är villiga att ta stora risker för chansen till ett bättre liv får man genom Kristina uppleva skräcken och osäkerheten inför det okända, och oviljan att lämna det som är bekant och kärt. På så sätt problematiseras frihetstemat i romanen.

Kontraster mellan gestalterna

Ett stilgrepp som verkar i romanen är kontrasterna mellan de olika gestalterna. Ulrika är rättfram, frispråkig och känner en ilska mot den norm som fördömer henne. Därmed är hon en kontrast till Kristina som verkligen håller sig inom normen, lever med sin man och är gudfruktig. Kristina i sin tur är en kontrast till Karl Oskar. Kristina är nöjd med sitt liv och litar på att gud ordnar allt till det bästa. Karl Oskar strävar efter mer, han vill få maximal utdelning för det arbete han lägger ner och litar mer på sig själv än på gud. Tvärt emot Karl Oskar vill Robert helst inte behöva arbeta alls. Friheten han söker i Amerika är diffus och odefinierad, men den innebär i alla fall inga husbönder eller några som bestämmer över honom. Robert kan ses som en kontrast till Arvid, som inte verkar ha några uppenbara problem med att tjäna som dräng. Robert är också läskunnig och full av fantasi, medan Arvid inte kan läsa, men fångas av kamratens (mer eller mindre utbroderade) berättelser om Amerika. Danjel står ut från gruppen som den ende som har en andlig agenda. Även om Kristina förlitar sig på gud så går det inte lika långt som för Danjel, som tror att det är guds vilja att han utflyttar, att han, som pånyttfödd, inte kommer att drabbas av sjösjuka samt att han automatiskt kommer att kunna tala engelska så fort de landstiger i Amerika.

Att stapla upp gestalterna på detta vis, med den ena som kontrast till den andra, är en förenkling, men det faktum att huvudpersonerna har så olika egenskaper bidrar till att skapa spänning. De har alla samma mål, men deras olika motiv ger berättelsen dynamik och representerar olika typer av frihetssträvanden.

Krafter, hjälpare och motståndare

En kraft som påverkar flera av gestalterna är den rådande samhällsliga strukturen. Denna tillåter husbönder att aga sitt tjänstefolk och länsmanen att hämta tillbaka drängar och pigor som avvikit från tjänsten (Robert), den tillåter religiös förföljelse och fängelsestraff mot människor som inte har den "rätta" tron (Danjel), den tillåter uteslutande av prostituerade från kyrkan samt allmänt accepterad trakasseri av desamma (Ulrika). För Karl Oskar är det snarare ödeslotten, gården, och vädret som är de krafter som påverkar honom. Detta är krafter som motarbetar gestalterna. Sedan dyker det upp krafter som längtan, drivkraft och samarbetsförmåga som driver gestalterna framåt. Man kan också se hela utvandringsrörelsen som en kraft som möjliggör utflyttningen. Hade det inte redan gått skepp till Amerika skulle gestalterna haft svårt att ta sig dit.

Den viktigaste relationen, enligt narratologin, är den mellan aktören som eftersträvar ett mål och målet självt. Enligt min analys kan man ställa upp aktörerna, deras strävan och mål i ett schema som ser ut på följande vis:⁴⁵

Aktör/subjekt	Funktion	Aktör/objekt
a. Karl Oskar	vill få utdelning	av sitt arbete
b. Kristina	vill leva ett tryggt liv	med sin familj
c. Robert	vill vara fri	från husbönder
d. Ulrika	vill bli fri	från ett liv under förtryck
e. Danjel	vill fritt kunna utöva	sin tro

På ett enkelt sätt blir gestalternas olika strävanden tydliga. Robert, Ulrika och Danjel har tydliga frihetssträvanden, medan Karl Oskars strävan inte lika självklart pekar på frihet, och Kristinas inte gör det alls. På olika sätt har fyra av gestalterna bestämt sig för att det är i Amerika som friheten finns. Om man utgår ifrån krafterna kan ett schema se ut så här:

Kraft	Funktion	Mottagare
a. Hans beslutsamhet, drivkraft och ekonomi	gör det möjligt	för honom att flytta till ny mark i Amerika
b. Hennes mans beslut om att flytta	gör det omöjligt	för henne att leva i trygghet
c. Hans brors beslut om att flytta	gör det möjligt	för honom att flytta
d. Danjels beslut om att betala hennes biljett	gör det möjligt	för henne att flytta
e. Hans religiösa övertygelse och ekonomi	gör det möjligt	för honom att flytta

Här blir det tydligt att det bara är Karl Oskar och Danjel som med egen kraft kan påbörja resan. De andra (och även bipersonerna Arvid och Elin) är beroende av dessa två.

Det finns inte särskilt många hjälpare som assisterar gestalterna, de får ofta hjälpa sig själva eller agera hjälpare åt varandra. Ett exempel på detta är Danjel, som blir en hjälpare åt Ulrika, Elin och Arvid när han betalar deras resa. En utomstående hjälpare är skeppets kapten som stämmer blodet på Kristina när hon är sjuk och räddar hennes liv.

---

⁴⁵ Se Bal (2009), s. 206 för ett exempel på ett liknande schema.

Det finns inga direkta motståndare som försvårar gestalternas resa. Snarare reser de för att undkomma de motståndare som förhindrade deras frihet. Man kan kategorisera prosten och länsmannen som *anti-subject*. Ett *anti-subject* är en gestalt som eftersträvar ett eget mål som går emot en av huvudgestalternas mål.⁴⁶ Prosten Brusander kunde inte tillåta att Danjel höll egna gudstjänster. Länsmannen var enligt sin plikt tvungen att återlämna Robert till sin drängtjänst om han fick syn på honom. Namnet på *Utvandrarnas* första del "Grindar på amerikavägen" talar om att det handlar om de hinder som fanns på vägen till Amerika, vilket både Schärer och Holmes skrivit om. Holmes menar att grindarna står för de sociala restriktioner som gestalterna lever under.⁴⁷ Min tanke är att det är just de sociala restriktionerna de flyttar ifrån, medan hindren snarare består av tradition och ekonomiska möjligheter.

Perspektiv utifrån

Representanter för förtrycket är prosten Brusander och, i något mindre grad, länsmannen, men den allmänna attityden kommer även fram ibland via en extern fokalisator. Meningar som "ingen visste vad bruk kvinnokönet kunde ha av skrivkonsten" (Utv, s. 13) och att åkianismen kallas för "denna farliga villfarelse" (Utv, s. 15) i inledningen tyder på att fokaliseringen stundom ligger hos samhället. Denna fokalisering skapar en bild av den ideologiska miljö vari gestalterna vistas. Här är ett annat exempel på en extern fokalisator:

Detta året, det 5850:de sedan världens skapelse, blev försommaren den torraste på 31 år.

Under juni månad föll inte en regndroppe. Det blåste alltid östan eller nordan, torra och kärva vindar, men aldrig västan, som var regnets vind. Solen glödde dag efter dag på molnlös himmel. Gräset i hagar och ängar blev hårt och strävt och prasslade under fötterna. Höstrågen stannade i växten, när den stod knähög. (Utv, s. 87)

Texten innehåller inga tankar eller känslor från någon av gestalterna. Fokaliseringen tycks ändå ligga, om inte hos gestalterna, så åtminstone hos människorna i trakten. Gräset måste ju prassla under *någons* fötter, rågen måste vara lika hög som *någons* knän. Året är också angivet efter gestalternas perspektiv. Även om fokaliseringen är extern och inte ligger hos någon gestalt skapas ändå känslan av den svåra period som påverkar gestalterna. Även figurerna runt huvudpersonerna måste ju påverkas av miljön som beskrivs, men det är hur huvudpersonerna agerar som gör dem speciella och lyfter upp dem till aktörer i fabulan.

---

⁴⁶ Bal (2009), s. 209.

⁴⁷ Schärer (2009) s. 97f; Holmes (2001), s. 158.

Havet som frihetssymbol

Havet finns med genom hela boken, både i gestalternas tankar och som färdväg. Robert är den främsta gestalt för vilken havet symboliserar frihet. I en tillbakablick hugger han eketimmer och tänker på att dessa stockar ska bli till skepp som ska segla på havet, och han önskar att han kunde få se havet själv. När han senare är på väg till sin drängtjänst stannar han på en bro över en bäck som ligger precis vid ett vägskäl.

Detta vatten var utsläppt i frihet. [...] Det behövde inte stanna på samma ställe ett helt år. Det stod aldrig stilla, det kunde fara i väg så långt som helst. Det kunde rinna ända ner till havet, och sedan hade det vägen fri runt hela världen, kring hela jordklotet. (Utv, s. 45)

Jorden var uppdelad i mantal, i fjärdedelar, åttondelar och sextondelar, och det var hemmansägarna som rådde om den. Den som inte rådde om jord blev tjänstehjon hos de andra. Men havet var tre gånger så stort som det fasta landet. Och det var ingen som rådde över havet. (Utv, s. 47)

Vattnets frihet kontrasteras mot jordens bundenhet och Roberts kommande tjänst som dräng. Robert vill mycket hellre vika av åt ett annat håll och bestämmer sig för att iscensätta sin egen död. I det här fallet blir bäcken hans medhjälpare då han kastar sina skor, stumpor och tröjor ner i den så att det ska se ut som att han har drunknat. Dock misslyckas tilltaget och det dröjer innan han på riktigt får färdas på vattnet. När Robert får en hård örfil av sin husbonde lämnar detta kvar ett sus i örat och han får för sig att det är havet som ropar på honom: "Det var havets läte och klang, som ljud i hans öra – och bara för honom. Han var utvald: Oceanen kallade på honom, ropade honom ut" (Utv, 124).

Även den episke berättaren gör en liknelse med vatten: "[De blivande utvandrarerna] lösgör sig från mängden och fyller några små skepp – som enstaka droppar begynner den bortrinnande ström, som skall breda ut sig och stiga till en mäktig flod" (Utv, s. 137) och förstärker därmed havets koppling till frihet.

Resan över havet

Till slut kommer utvandrarerna fram till havet: "För första gången såg de ut över ett vatten utan att skönja någon strand på den andra sidan" (Utv, s. 274). Att havet inte har något slut ökar känslan av gränslöshet; en stor kontrast till de trånga grindhålen och stugorna med de låga taken där länsmannen slog i huvudet.

Ombord på skeppet

Havet är, som sagt, en symbol för frihet. På havet finns inga vägar, inga grindar, inga låga tak, inga stenar. Havet står för möjligheter; det är på havet man färdas till nya platser och det är havet som ska föra utvandrarerna till Amerika. Innan de kommer fram dit måste de dock spendera ett antal veckor på skeppet *Charlotta*. Schärer skriver att skeppsmasterna står som symbol för frihet. Det är visserligen skeppet som ska föra utvandrarerna till den förmodade friheten, men förflyttningen från land till skepp innebär en förminskning av levnadsutrymme, en reducering av tillgängliga medel samt en inskränkning av självbestämmande. Utvandrarerna är sannerligen tagna ur sitt element, vilket även titeln på romanens andra del ("Bönder på havet") antyder: "[H]är på fartyget var underlaget för deras fötter ostadigt och förrädiskt. [...] ... deras kraftiga armar och härdade ryggbast var dem icke till någon nytta här på havet. Här stod de alla lika hjälplösa, de dugligaste bönder och bondkvinnor var lika bortkomna" (Utv, s. 280). Alla utvandrare är hänvisade till skeppets mellandäck:

Det rykte från ovädrade madrasser, täcken och skinnfällar, när utvandrarerna bredde ut sina sängkläder och ställde i ordning sina bäddar i lastrummet på *Charlotta*, bäddar för 78 människor. Vid sängplatsernas fotända fick passagerarna förvara sina tillhörigheter. Det var lågt i tak där nere, och luften tjocknade och täppte i halsen. De tre rummen med segelduksväggarna var redan små, och nu fylldes de med sängkläder, nattsäckar, matskrin och knyten, så att de krympte ihop och blev ännu mindre. [...] Till sist fanns det knappt en fläck för människorna själva att sätta fötterna på.

Endast genom storluckan insläpptes dagsljuset på mellandäck. (Utv, s. 296–297)

I ovanstående citat är fokalisatorn extern. Läsaren får reda på hur miljön såg ut för alla passagerarna. Av de saker och verktyg som utvandrarerna har med sig ligger det mesta i deras stora amerikakistor som ligger i lastutrymmet och som de inte har tillgång till. De blir utfodrade med mat en gång i veckan och är helt beroende av vilken sorts mat som kan förvaras under en lång period på ett fartyg. De kan varken få mjölk eller potatis, som de var vana vid att äta varje dag. En kanna sötvatten får de varje dag, men på land var de vana vid att kunna hämta upp obegränsat med vatten ur brunnen. På grund av det överfulla mellandäcket får inte Karl Oskar plats att sova tillsammans med sin familj. Passagerarna drabbas också av löss på grund av att de lever så tätt tillsammans. På skeppet upplöses den vanliga sociala ordningen.

Havet som hot

Havet kan ses som gränsen mellan Sverige och Amerika, mellan det gamla och det nya, mellan instängdhet och frihet. Men medan utvandrarerna färdas på skeppet befinner de sig i ett slags limbo; de är hemlösa. Färden över gränsen är också allt annat än fri. Ombord på båten blir havet en fiende: höga vågor och stormar gör gestalterna sjösjuka och det finns ett hot om att båten kan sjunka. Havsvattnet går inte att dricka och gestalterna kan inte utvinna något (varken föda eller verktyg) ur det. Flytten från hemmet till skeppet innebär en försämring i livskvalité för samtliga av romanens gestalter. Här gäller inte de gamla reglerna eller vanorna. Robert, gestalten som längtade allra mest efter att få se havet och resa på det, får en annan syn på det under båtresan:

Jag är rädd för havet som är där utanför mig, fast jag försöker att inte visa det. [...] Skeppets skrov är fem eller sex tum tjockt, kanske mer, kanske mindre. Det är inget långt stycke emellan mig och evigheten. Skeppet kan sjunka i natt, havet har bara en fem, sex tum att gå: det kan vältra sig in till mig, in i öronen, munnen, näsan, tränga sig in i strupen, fylla buken på mig. (Utv, s. 328)

Havet hotar nu att sluka honom, och skeppet håller alla fångna. Citatet ovan är taget från det enda kapitlet i boken som är skrivet helt i jagform, alltså med karaktärsbundna fokalisatorer. Gestalternas tankar, känslor och upplevelser presenteras då mer direkt och det är mer troligt att läsaren lever sig in i deras instängda situation.

I slutändan tycker dock Robert att havet inte är så farligt. Till skillnad från de övriga passagerarna tycker han om att stå och titta på det för "det fanns alltid något att se på havet" (Utv, s. 495). Holmgren har också påpekat Roberts ambivalenta förhållande till vattnet, att det både står för frihet, men också för fångenskap och död.⁴⁸ Genom de olika gestalternas fokalisering presenteras deras syn på livet på skeppet.

[Karl Oskar] kände sig villrådig och vilsekommen här på fartyget. I vilken benägenhet han än råkade på fasta landet, så visste han vad han skulle företaga sig, och om han behövde något, så brukade han kunna skaffa det. [...] Och han gick här som ett kreatur, som var tjudrat vid sin påle – han gick sin ring runt, så långt som tjuderlinan räckte, men kom inte en tum längre. Det var havet som band honom, havet utanför relingen stängde in honom. (Utv, s. 319)

---

⁴⁸ Holmgren (2005), s. 284.

Kristina, som tidigare tyckte att följet som reste från hembygden liknade en likfärd, tycker att skeppet liknar en grav. Det är svårt att laga mat på skeppet, och senare när hon är sjuk orkar hon inte se efter barnen.

Kristina längtade redan efter den dag då hon åter skulle få koka och steka över sin egen eld, där hon fick ha en panna stående hur länge hon ville. Ingen kunde i lugn och fred laga någon mat i skeppets lilla gungande kokhus, som skulle begagnas av så många. [...] Och vattnet skvimpade ofta över och släckte elden. (Utv, s. 361)

När liknöjdheten stundom släppte efter något, var barnen det första hon brydde sig om. Harald kröp omkring i sängbåset hos henne och kunde inte komma utanför det, för honom behövde hon inte vara orolig. Men så snart hon inte såg Johan och Lill-Märta undrade hon var de befann sig. (Utv, s. 402)

När Kristina är sjuk får också Karl Oskar ta över hennes sysslor, det vill säga ta hand om barnen och laga mat. Detta är ett exempel på hur den normala sociala ordningen upphävs under resan.

Danjel har redan på skeppet funnit den frihet han strävade efter. På skeppet kan han predika, både inomhus och utomhus, utan att någon länsman kommer för att tysta honom eller att någon präst beskyller honom för att vara besatt av djävulen.

[Danjel Andreasson] var inte lämnad allena på briggen *Charlotta* i denna rysliga storm. Gud var honom lika nära här mittpå havet som på fasta landet hemma i Kärragärde. [...]

Och medan fröjden häröver fyllde hans bröst skyndade han sig att omtala för plågade och förskräckta människor i närbelägna kojor, att Gud befann sig här bland dem på skeppet: De hade sin Gud med sig. [...] Och stormen som Han hade släppt lös var en prövningens storm: Han ville pröva deras tro och se om de litade på Honom. (Utv, s. 394)

Danjel får anledning att gå runt och predika för de sjösjuka och uppmana dem att inte vara rädda för stormen. Han menar också att gud släppt lös stormen för de otrognas skull, och stärker därmed sin egen identitet som utvald av gud. Senare dör Danjels fru, vilket både gör honom mer ödmjuk och visar att havet kan skörda offer.

Ulrika är inte fokalisator särskilt mycket i romanen, men här är ett exempel:

Nu här i britsen i natt känner jag att det luktar getabock på skeppet värre än förut. Den gamla människan är närgången igen, jag känner att hon vill krypa tillbaka in i mig. Här finns ju så många manfolk nära inpå en, jag tål inte att ha manfolk så nära. Då vill den gamla människan tränga på. (Utv, s. 343)

När Ulrika är fokalisator nämns inte besväret med matlagning, klaustrofobi eller skräck för havet. Här är det snarare att människorna kommer så nära henne, framför allt männen, som gör att hon är rädd att hon ska trilla tillbaka till "gamla vanor".⁴⁹ Längre ned på samma sida uttalar sig Ulrika om Kristina: "Jag tål inte Kristina i Korpamoen, det högfärdsstycket. Hon går och glor på mig och blänger som om jag vore en gammal hora, när det är hon som lever i köttet" (Utv, s. 343). Ulrika reser till Amerika för att komma bort från sitt förflutna och fördomar, men lider av att det är en person i sällskapet som inte vill se henne med nya ögon. När Kristina upptäcker löss på sin kropp anklagar hon Ulrika för att ha fört dem med sig till skeppet. Bråket som då uppstår är klimaxen på den spänning som funnits mellan Kristina och Ulrika genom hela romanen. Kristina ville inte resa med Ulrika från början, och tänker efter bråket om lössen:

Och med de där ögonen som Ulrika använde när hon glodde på manfolk, både på Karl Oskar och andra: Det var begärelsens simmiga, otäcka ögon. Det utgick hordom ur dem.

Och Kristina sökte en tröst: När de en gång steg i land i Amerika, så skulle de bli Ulrika i Västergöhl kvitt. (Utv, s. 370)

Kristina ser Ulrika som ett hot mot sitt äktenskap och även som hot mot sin ställning som "ärbar kvinna".⁵⁰ Ulrika ser troligen Kristina som ett hot mot sin nya identitet som frälst. Hemma i socknen skulle dessa kvinnor troligtvis aldrig umgåtts, men resan och vistelsen på skeppet tvingar dem samman.

Tagna ur sitt rätta element

Robert betraktar sjömännen i arbete och jämför detta med drängens arbete. Sjömännens arbetsuppgifter är livsfarliga, menar Robert, de tvingas äta dålig mat och kan aldrig stiga av båten. "En bonddräng på land hade det friare än en sjöman på havet" (Utv, s. 373) konstaterar han. Arvid reflekterar över det faktum att han på skeppet går runt och "bara latar sig". Han arbetar inte för födan, men får mat tre gånger om dagen ändå. Även om han tycks vara ganska nöjd med det beskrivs ändå sysslolösheten som ett problem för passagerarna på skeppet.

Passagerarna på *Charlotta* var verksamma människor; deras liv hade förflutit under arbete, helgdagar lika väl som söckendagar hade förflutit under arbete. Bönder och deras

---

⁴⁹ Jens Liljestränd har påpekat hur sexualiserad skildringen av Ulrika är, framför allt på grund av att hennes kropp ofta hamnar i läsarens blickfång, se Liljestränd (2009), s. 134.

⁵⁰ Eidevall menar att även Kristina i det här fallet representerar kyrkans och samhällets betraktelsesätt, se Eidevall (1974), s. 243.

hustrur hade alltid något att uträtta med sina händer. På fartyget som befraktade dem råkade de nu på någonting nytt: Sysslolösheten. [...]

Under sysslolöshetens timmar satt utvandrarna liksom hjälplösa och stirrade ut över havet: Vad ska vi taga oss före? (Utv, s. 413)

Detta förstärker känslan av att bönderna är utanför sitt rätta element. De hör inte hemma på havet. Kaptenen agerar kontrast till utvandrarna då han beskrivs som en person som trivs allra bäst på havet och bara mycket motvilligt går i land.

Sjön var den enda hedersamma och uthärdliga vistelseorten för en fullvuxen man. Att ligga för ankar var för *Charlottas* skeppare närmast förnedrande, att beträda landbacken så gott som en skam. (Utv, s. 284)

[Utvandrarna] kunde väl lika gärna vända sin torva i Sverige som i Amerika; att rota och gräva i jorden var samma eländiga tukthusarbete överallt. De här bönderna reste bara från den ena åkern till den andra, från den ena dyngstan till den andra – och vad skulle nu det tjäna till? (Utv, s. 286)

Senare reflekterar kaptenen över att människor är en osund last eftersom de lätt blir sjuka och måste tas om hand. Här får man ett annat perspektiv på huvudpersonernas frihetssträvan. Kaptenen kan inte förstå vad det är som bönderna söker på andra sidan Oceanen och han verkar inte tycka att de överhuvudtaget hör hemma på havet. Läsaren är dock redan väl infunnen med vad som driver huvudpersonerna, och fokaliseringen genom kaptenen framhäver den stora prövning som de genomgår för att nå sitt mål.

Från jord till jord

När passagerarna för första gången ser Amerikas land är detta en mycket viktigt händelse. Efter tio veckor på havet ser de äntligen resans mål:

De ser hus, kyrkor, vallar, skeppsbyggor, gator och vägar, människor och fordon. Men utvandrarnas ögon saknar någonting – de söker också något mer, något som Amerikas strand ännu icke har uppvisat. [...] Bakom det stora huset med det runda tornet drar sig morgondiset undan och avhöljer en dunge av träd, av stora lövbärande, lummiga träd, ett grästäckt stycke mark. (Utv, s. 505)

Det viktigaste för utvandrarna beskrivs som marken, och de är inte nöjda innan de fått se själva jorden. Till skillnad från havet är marken stadig att stå på, det är den som ger dem föda. De kom från jorden och har på så sätt återvänt till den, fast på en annan kontinent. När de

slutligen står uppe på däck och väntar på att få stiga av skeppet i New York liknas de vid "en skara boskap, som stått klavbunden en lång vinter i fähusets trånga bås" (Utv, s. 505). När de väl kliver iland är de dock inte särskilt säkra på fötterna: "Osäkra, ostadiga och vacklande blev invandrarnas första steg på Amerikas jord" (Utv, s. 509). Här benämns passagerarna som "invandrare" för första gången.

Space (rummet) kan fungera som en ram, som platsen där händelserna sker. Rummet kan också hålla sig helt i bakgrunden och inte ha någon större betydelse. Men rummet kan också tematiseras och bli ett objekt för presentation för sin egen skull. Rummet fungerar då som "acting place" snarare än "the place of action". Rummet influerar fabulan, som blir underordnad presentationen av rummet. Faktumet att "detta *hände* här" blir lika viktigt som "hur det *är* här", vilket möjliggör dessa händelser.⁵¹ Den sistnämnda funktionen av rummet tycker jag blir tydlig i *Utvandrarna*. Rummet är inte bara platsen där händelserna sker, det är också *anledningen* till att det sker. Miljön i socknen får huvudpersonerna att lämna platsen. Även skeppet påverkar allt som gestalterna gör.

Holmgren skriver att Ulrika kan skaka av sig de onda livsvillkor som påverkat henne i det nya landet. Kristina däremot har ett livslångt band till hemlandet som hon aldrig blir fri ifrån. Detta går på tvärs mot det förväntade, skriver Holmgren, eftersom de onda villkoren borde förfölja Ulrika, medan Kristinas lyckliga uppväxt borde göra henne mer öppen för vad livet har att erbjuda. Holmgren drar slutsatsen att man inte kan se de två kvinnorna som produkter av sin miljö.⁵² Jag menar att det snarare är tvärtom. Kristina lämnar sitt hem som står för trygghet och allt som är gott. Därför har hon svårt att ta till sig det nya och kämpa emot alla svårigheter på skeppet. Ulrika däremot är van vid att ha det svårt och behöva kämpa. Hon har en kämparinställning redan från början och klarar därför av resans svårigheter bättre. Dessutom drivs hon av en frihetsdröm som Kristina saknar vilket ger henne extra kraft.

När gestalter rör sig från ett rum till en annat är ofta det ena rummet det andras motsats. En person kan till exempel resa från ett negativt rum till ett positivt, eller tvärtom. Det nya rummet behöver inte vara målet, utan målet kan vara resan i sig.⁵³ I *Utvandrarna* hinner man inte få en särskilt detaljerad bild över Amerika. Gestalterna reser dock från jord till jord, vilket inte direkt innebär att de reser till en motsats. Förhoppningen är dock att det nya landet ska ge dem ett bättre liv, så det är definitivt det nya rummet i sig som är gestalternas mål. Om den nya platsen kommer innebära frihet, alltså motsatsen till deras gamla liv, återstår att se.

---

⁵¹ Bal (2009), s. 139.

⁵² Holmgren (2005), s. 310.

⁵³ Bal (2009), s. 140.

Sammanfattning och slutdiskussion

Jag ska nu sammanställa vad jag fått fram i min analys och besvara mina frågeställningar. Jag kommer också att ge mig på lite friare tolkningar kring temat.

Berättaren i *Utvandrarna* är extern med undantag för ett par kortare tillfällen och ett helt kapitel. Språket speglar de olika berättarpositionerna och färgas också av fokaliseringen. Genom att berättarpositionerna ändras framställs befrielse temat på flera nivåer. Den episke berättaren vet redan vad som ska hända och talar utifrån ett större perspektiv, den halvdistanserade berättaren förmedlar gestalternas värld och den intime berättaren vet vad gestalterna tänker och känner. Då berättaren går över och blir karaktärsbunden är perspektivet som mest begränsat. De olika berättarpositionerna skapar både olika perspektiv och spänning. Berättaren har ett visst auktoritärt drag vilket speciellt kommer fram hos den episke berättaren och i kapitlet som enbart har karaktärsbundna berättare. Det sistnämnda kan tyckas motsägelsefullt, men min mening är att gestalterna "suffleras" av berättaren och att det därför är berättaren som talar, och inte gestalterna själva. Genom de olika berättarpositionerna skapas perspektiv både utifrån och inifrån på frihet och befrielseprocessen.

Fokaliseringen skiftar ständigt och är för det mesta intern. Undantaget ligger hos den episke och, till viss del, hos den halvdistanserade berättaren. När fokaliseringen är extern skapas en bild av både den fysiska och sociala miljön som påverkar gestalterna. När fokaliseringen är intern presenteras de olika gestalternas reaktion på miljön. På så sätt förmedlas både personliga perspektiv på instängdheten och frihetsdrömmarna, och ett yttre perspektiv. Saker som torka, religiös intolerans och en förtryckande överhet torde drabba alla, men gestalternas ageranden gör dem till speciella och uppmanar till sympati från läsaren.

Eftersom fokaliseringen oftast ligger hos huvudpersonerna uppmanas läsaren att sympatisera med deras frihetssträvanden. Då fokaliseringen ligger hos andra gestalter får man ett annat perspektiv, antingen ett som tydliggör förtryck (som prosten Brusander) eller ett som tydliggör vilka strapatser huvudpersonerna måste ta sig igenom för att nå sin frihet (som kaptenen på skeppet).

För samtliga gestalter visar sig på något sätt en önskan om ett annat liv och en möjlighet till att flytta uppstår. Sedan sker händelsen (resan), men resultatet uteblir i denna roman. Man får inte reda på om processerna leder till förbättring eller försämring. Något som är klart är dock att själva resan i sig innebär en försämring. I *Utvandrarna* är det inte självklart att resan kommer att leda till frihet.

Att gestalterna har så olika personligheter och olika motiv till utflyttningen skapar både spänning och olika perspektiv på frihetssträvandet. Man kan tolka detta som att frihetsbehovet finns hos alla möjliga olika människor, vilket också gör temat universellt. Det finns inga tydliga motståndare som hindrar gestalternas resa. Motståndarna finns snarare i Sverige och dessa är till stor del anledningen till gestalternas upplevelse av förtryck och instängdhet. Gestalterna får ofta hjälpa sig själva och varandra. Man kan tolka detta som att frihet är något man skaffar sig själv, det ges aldrig till en av någon annan. Därför är det bara de med starkast drivkraft som reser och ger sig själva chansen till ett bättre liv.

Miljöerna används för att förstärka känslan av instängdhet. I Sverige är marken stenig, taken låga, drängkammaren mörk och smutsig. Som metafor används grindarna på vägen bort mot Amerika, och dessa kan tänkas stå för traditioner och invant levnadssätt. För att lämna den instängande miljön måste gestalterna bryta sig ur sina gamla mönster. Men liksom hemmet kan stå både för instängdhet/stagnation och trygghet på samma gång, kan havet stå som symbol för möjligheten till frihet och samtidigt en livshotande fara. Färden på havet är en färd mot en möjlig frihet, men själva färden innebär en ännu värre fysisk instängdhet för gestalterna än de upplevde innan. På detta sätt problematiseras frihetstemat. Det är inte helt självklart att livet i Sverige enbart innebär instängdhet, och resan mot den förväntade friheten är allt annat än enkel och fri.

Danjel och Ulrika (och även Arvid) uppnår dock en viss grad av frihet då det inte finns något på skeppet som hindrar Danjel från att predika, och ingen av de andra passagerarna vet något om Ulrikas (eller Arvids) förflutna. Även Jonas Petter är redan på skeppet "fri" från sin hustru. Alla drabbas dock av den fysiska trängseln som även innebär att ohyra och sjukdomar sprids. Resan innebär på olika sätt en upplösning av gamla sociala regler och vanor, vilket ibland är negativt (som att Karl Oskar inte kan sova med sin familj och att det är svårt att laga mat), men även kan tänkas vara positivt. Det var trots allt gamla vanor (som överhetens och kyrkans förtryck) som huvudpersonerna ville komma bort ifrån.

Motsatser är alltid konstruktioner och får inte överdrivas. I min analys har jag visat att motsatserna och kontrasterna inte är så självklara som de kanske först verkar. Havet innebär både frihet och instängdhet, vägen till friheten går genom instängande och även om de olika gestalterna har olika personligheter kämpar de mot ett gemensamt mål. Det finns heller ingenting som säger att de kommer finna den frihet de söker i Amerika. Resans mål är i denna roman endast en idé om frihet.

Jag menar att man kan se hela romanen som en metafor för pånyttfödelse. Skeppet kan sägas stå för den livmoder som gestalterna måste befinna sig i innan de föds på nytt ut på land

i Amerika. Inuti skeppet-livmodern är det trångt och mörkt, och gestalterna är helt beroende av födan, vattnet och medicinen de blir tilldelade. Livet vänds upp och ner eftersom helt andra levnadsvillkor råder på havet. När de landstiger i Amerika är de som nyfödda barn. Precis som nyfödda kan de inte tala med någon eftersom de inte förstår språket, de är fysiskt svaga efter vistelsen på skeppet och har knappt några tillgångar.

Befrielseprocessen beskrivs i flera lager i *Utvandrarna*. Detta genom både olika berättarpositioner och olika fokalisatorer, samt genom beskrivningen av miljöer och gestalter. Temat både förstärks och problematiseras om vartannat. En mer djupgående analys av *Utvandrarna* skulle kunna ta upp fler narratologiska aspekter, liksom en fortsatt analys av de följande böckerna skulle kunna följa frihetstemat och befrielseprocessen till dess slut. Jag har visat att temat frihet och befrielseprocessen på olika sätt påverkas av romanens olika delar och narratologiska aspekter. Friheten är en idé och en dröm, medan befrielseprocessen är mödosam och eventuellt livsfarlig.

Litteraturförteckning

- Bal, Mieke, *Narratology – Introduction to the Theory of Narrative*, University of Toronto Press, Toronto, 3:e uppl., 2009.
- Eidevall, Gunnar, *Berättaren Vilhelm Moberg*, Bokförlaget Pan/Norstedts, Stockholm, 1976.
- Eidevall, Gunnar, *Vilhelm Mobergs emigrantepos*, P. A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm, 1974.
- Holmes, Philip, *Vilhelm Moberg – En introduktion till hans författarskap*, Carlsson Bokförlag, Stockholm, 2001.
- Holmgren, Ola, *Emigrant i moderniteten – Vilhelm Mobergs mansfantasier*, Brutus Östlings Bokförlag Symposium, 2005.
- Liljestrand, Jens, *Mobergland – Personligt och politiskt i Vilhelm Mobergs utvandrarserie*, Ordfront Förlag, Stockholm, 2009.
- Moberg, Vilhelm, *Utvandrarna*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 1959 [1949].
- Schärer, Jenny, "Rötter kapas, kistor packas, grindar öppnas: om symboler i Vilhelm Mobergs utvandrarepos" i *Vidare med Vilhelm Moberg*, Ingrid Nettekvik & Anna Williams (red.), Carlsson Bokförlag, Stockholm, 2009.
- Winther, Sophus Keith, "Moberg och emigrantromanen som en ny genre" i *Perspektiv på Utvandrarromanen – Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, Erland Lagerroth & Ulla-Britta Lagerroth (red.), Rabén & Sjögren, Stockholm, 1971.